

Cees Nooteboom
De omweg naar Santiago

2009

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Kaart

Door Aragón naar Soria

Het is niet te bewijzen en toch geloof ik het: op sommige plaatsen in de wereld wordt je aankomst of vertrek op geheimzinnige wijze vermeerderd door de emoties van al diegenen die daar eerder zijn vertrokken of aangekomen. Wie een ziel heeft die licht genoeg is, voelt een zachte weerstand in de lucht rond de Schreierstoren, die te maken heeft met de hoeveelheid verdriet van de afscheidnemers, een soort verdriet dat wij niet meer kennen. Onze reizen duren geen jaren meer, wij weten exact waar wij heen gaan, en onze kans op terugkeer is veel groter. Bij de ingang van de kathedraal van Santiago de Compostela staat in het portaal een marmeren zuil met diepe vingerindrukken, een emotionele, expressionistische klauw, gemaakt door miljoenen handen, waaronder de mijne. Maar het is al een vertroebeling als ik zeg ‘waaronder de mijne’, want ik heb nooit met zoveel emotie na het eind van een voettocht die meer dan een jaar duurde die zuil beetgegrepen. Ik was geen middeleeuwer, ik geloofde niet, en ik kwam met de auto. Als je mijn hand daar wegdenkt, als ik er nooit geweest ben, staat die klauw daar nog steeds, door de vingers van al die doden in het harde marmer uitgesleten. Toch had ik, door mijn hand in die negatieve hand te leggen, op een geheimzinnige manier deel aan een gezamenlijk kunstwerk. Een gedachte wordt zichtbaar in materie; dat is altijd wonderlijk. De kracht van een idee dreef vorsten, boeren en monniken ertoe hun hand juist op die plaats aan die zuil te slaan, elke afzonderlijke hand verwijderde de allergeeringste hoeveelheid kei-

hard marmer waardoor er, juist omdat dat marmer er niet meer was, een hand zichtbaar werd.

Ik bedenk die dingen terwijl ik langzaam, in de zeer vroege juli-ochtend, op Barcelona afvaar. Daar zal ik een auto huren en dwars of met een slinger over de hele breedte van Spanje voor de derde maal in mijn leven naar Santiago de Compostela rijden. Geen pelgrimage naar de apostel, zoals die van de anderen, eerder naar een vroeger, schimmig geworden zelf, het hernemen van een voorbijje passage. Op zoek naar wat? Een van de weinige constante dingen in mijn leven is mijn liefde, een mindere uitdrukking is er niet, voor Spanje. Vrouwen en vrienden zijn uit mijn leven verdwenen, maar een land loopt niet zo gauw weg. Toen ik als twintigjarige in 1953 voor het eerst in Italië kwam, dacht ik dat ik alles gevonden had waar ik, zonder dat bewust te weten, naar had gezocht. De mediterrane schittering sloeg in als een bom, het hele leven één geniaal, openbaar theater tussen de achteloze decorstukken van duizenden jaren grote kunst. Kleuren, eten, markten, kleding, gebaren, taal, alles leek geraffineerder, feller, beweeglijker dan in de lage noordelijke delta waar ik vandaan kwam en ik was gewonnen. Spanje was daarna een teleurstelling. Onder dezelfde mediterrane zon leek de taal hard, het landschap dor, het leven grof. Het vloeiende niet, het was niet aangenaam, het was op een weerbarstige manier oud en onaantrekbaar, het moest veroverd worden. Nu kan ik er niet meer zo over denken. Italië is nog steeds een verrukking, maar ik heb het gevoel – het is niet goed mogelijk om over deze dingen te spreken zonder in een merkwaardige, mystieke terminologie te vervallen – dat het Spaanse karakter en het Spaanse landschap corresponderen met ‘datgene waar ik over ga’, met bewuste en onbewuste dingen in mijn wezen, met wie ik ben. Spanje is bruut, anarchistisch, egocentrisch, wreed, Spanje is bereid zich voor onzin te doen om te doen, het is chaotisch, het droomt, het is irrationeel. Het veroverde de wereld en wist er niets mee te doen, het haakt in zijn middeleeuwse, Arabische, joodse en christelijke verleden en ligt daar met zijn eigenzinnige steden gebed in die oneindige lege

De kathedraal van Santiago de Compostela

landschappen als een continent dat aan Europa vastzit en geen Europa is. Wie alleen maar de verplichte ronden gedaan heeft kent Spanje niet. Wie niet geprobeerd heeft te verdwalen in de labyrintische complexiteit van zijn geschiedenis weet niet waar hij doorheen reist. Het is een liefde voor het leven, aan de verbazing komt nooit een eind.

Vanaf de reling van het schip zie ik het donker worden over het eiland waar ik de zomer heb doorgebracht. De aankomende nacht sluipt de heuvels binnen, alles versombert, een voor een gaan de hoge neonlampen aan en beschijnen de kade met de dode witte gloed die bij de mediterrane nacht hoort als de maan. Aankomst en afscheid. Al jaren trek ik heen en weer tussen het Spaanse vasteland en de eilanden. De witte schepen zijn wat groter geworden, maar het ritueel is hetzelfde gebleven. De kade vol witte matrozen, afscheidnemers en verloofden, het dek vol vertrekkende vakantie-gangers, soldaten, kinderen, grootmoeders. De loopplank is al aan boord gehesen, de scheepsfluit zal nog één keer een grote kreet van afscheid over de haven laten galmen en de stad zal het geluid weerkaatsen, hetzelfde, maar zwakker. Tussen boven en beneden nog één band – rollen pleepapier. Beneden het uiteinde. Boven aan de reling de rol zelf, die ze langzaam, terwijl het schip van de kade verwijderd raakt, zullen uitrollen, tot ook de laatste, alledunste band met de achterblijvers, die zo lang mogelijk met het schip meehollen, is verbroken en de dunne doorzichtige papieren slingers verdrinken in het zwarte water.

Er wordt nog geroepen, kreten waaien terug, maar het is al niet meer duidelijk wie wat roept en wat die boodschappen betekenen. We varen de lange, smalle haven uit, langs de vuurtoren, de laatste boei voorbij – en dan wordt het eiland een duistere schim in de schim die de nacht zelf is. Nu is het onherroepelijk, we horen bij het schip. Gitaren en handgeklap klinken op het achterdek, er wordt gezongen, gedronken, de dekpassagiers in hun houten ligstoelen maken zich op voor een lange nacht, de bel voor het eten gaat, in de antieke eetzaal gaan obers in witte jasjes heen en weer

onder het ernstige portret van de koning van Spanje. In de lounge zendt de televisie half onzichtbare, schaduwachtige beelden uit van de echte wereld, maar haast niemand kijkt. Men stelt het slapen uit, hangt wat rond over de dekken, drinkt tot de bars gesloten worden. Dan verstomt ook het laatste, oproerige gezang en er is niets meer te horen dan de golven tegen de scheepswand. De eenzame passagier zoekt zijn hut op en gaat liggen op het kleine ijzeren bed. Een paar keer per nacht wordt hij wakker en kijkt door de patrijspoort naar buiten. Het grote oppervlak van het water beweegt in een langzame, glanzende dans, het lijkt geheimzinnig en een beetje gevaarlijk, zo stil en machtig als het daar ligt met alleen die trage, trekkende beweging waaronder zoveel verborgen is. De witte chip van de maan verschijnt en verdwijnt in de satijnen golven, het is tegelijkertijd wellustig en angstaanjagend. De passagier is een stadsbewoner en weet niet wat hij aan moet met dat grote, stille element waaruit zijn wereld nu plotseling bestaat. Hij schuift het arme, kleine gordijntje voor het ronde raam en knipt een kinderlampje aan naast het bed. Een kast, een stoel, een tafel. Een karaf water in een nikkelen houder tegen de ijzeren wand, daaroverheen een glas. Een handdoek van de *Compañía Mediterránea* die hij morgen mee zal nemen, net als het glas met het vlaggetje van de vloot. Hij heeft al veel zulke handdoeken en glazen, want hij heeft al veel van zulke reizen gemaakt.

Langzaam geeft hij zich gewonnen aan de deining van het schip, een grote moederdans, en hij weet hoe het verder zal gaan. In de loop van de nacht zal hij eindelijk inslapen, dan zal het eerste licht door het zinloze gordijn vallen, hij zal aan dek gaan tussen de andere passagiers met de niet-uitgeslapen gezichten en de stad langzaam dichterbij zien komen – mooier gemaakt dan hij is in het eerste zonlicht, dat de horror van gastanks en smog een lichte, gouden, impressionistische zwaai zal geven, zodat het even zal lijken dat daar een nevelig, verguld paradijs ligt te wiegen in plaats van het onbarmhartige stootblok van de industriële miljoenenstad.

Heel stil glijdt het schip nu tussen de stenen havenarmen naar

binnen. Het is klein geworden onder de hoge kranen. De zwelgende beweging van het water is opgehouden, het hoort niet meer bij de zee, en ook aan boord is de gemeenzaamheid opgeheven, de passagiers horen niet meer bij elkaar. Ieder is bezig met zijn eigen bedoeling, met de verwachting van het volgende. In de hutten halen de stewards de bedden af en tellen de verdwenen handdoeken. Op de kade is het al warm.

De tijd laten smelten lijkt me een typisch Spaanse bezigheid, en nergens is de tijd zo mooi gesmolten als op het ontbindende, slakachtig tot een klodder verworden horloge van Dalí. Terwijl ik op mijn auto wacht, lees ik in de *Mundo Diario* de brief die de zieke schilder aan het volk heeft geschreven om uit te leggen hoe ziek hij niet is. De handtekening onder de getypte brief (hoofd: *Teatro Museo Dalí*) is beverig, maar het beeld is nog steeds herkenbaar – de letters van de magische naam die opgaan in de tekening van een Quichotteachtige ruiters-te-paard, de lans dapper vooruitgestoken, het lege briefpapier in. Naar die handtekening kijkend bedenk ik hoe Spaans de verschijning van Dalí is, met hoeveel gemak het beeld dat hij van zichzelf gemaakt heeft zal worden opgenomen in het nationale panopticum naast de pannenkoeken bakkende Teresa van Ávila, de opgehangen nonnenlijken van de burgeroorlog, de wurgpaal en de langzaam in de gevangenis van zijn eigen paleis wegtrottende Philips II. Met mijn ogen dicht zie ik de schilder, de twee scherp aangepunte antennes van zijn snor op de ruimte gericht om iele, geheimzinnige boodschappen op te vangen die voor alle andere snorren onverstaanbaar zijn. ‘Mededeling van het echtpaar Don Salvador en Doña Gala Dalí’ staat er in majesteitelijke eenvoud boven aan de brief, die verder geen aanhef kent. ‘Het behaagt ons onder de aandacht van eenieder te brengen...’ – ‘Hoopt de ondergetekende kunstenaar...’ – en meer van dergelijke prachtige wendingen geven het schrijven de allure van een medisch bulletin zoals dat wel aan paleisdeuren wordt afgegeven als iedereen weet dat de koning op sterven ligt. Bloedserieus of de humor van

het knekelhuis, je weet het nooit, maar in ieder geval laat ‘de ondergetekende kunstenaar’ het volk weten dat hij al weer de eerste penseelstreken gezet heeft. Als hij het schilderij af heeft krijgt zijn vrouw het, en die geeft het door aan het museum. Binnen in het blad staat de handtekening nogmaals, sterk vergroot. De redactie heeft hem voorgelegd aan professor Lester. Wie dat is wordt niet uitgelegd, maar als iemand geen Spaanse achternaam heeft en helemaal geen voornaam, dan wil dat hier ter plaatse zeggen dat je de persoon in kwestie niet hoeft te vertrouwen. Volgens de professor moet Dalí erg oppassen tussen 4 en 19 november, want dan trekken de planeet Pluto en de ster Lilith – de zwarte maan – samen op en vormen met de Kreeft een kwadratuur en wordt het spoken boven Cadaqués, waar de schilder woont. Hij kan het onheil ontlopen door naar Griekenland te reizen waar het op dat ogenblik voor Stieren minder gevaarlijk is.

Mijn rit gaat naar Soria, naar Oud-Castilië, Castilla la Vieja. Van Barcelona gaat een lege autoroute naar Zaragoza. Ik zie de stad in de verte liggen als een visioen, trillend in de hitte. Nu begint het echte Spanje, de *meseta*, het tafelgebergte, de hoge vlakte van Castilië, leeg, droog, zo groot als een zee. Er kan niet veel veranderd zijn sinds de dertiende eeuw, toen de grote schapenfokkers zich verenigden om de doorgang van hun kuddes van de verdroogde prairies van Extremadura naar de groene hellingen van de noordelijke bergketens te verzekeren. *Soria pura, cabeza de Extremadura* staat er in het wapen van Soria. Hier raakten de koninkrijken van Castilië en Aragón aan het mohammedaanse zuiden. Overal in dit gebied, waar de Duero als een waterlinie doorheen loopt, staan de ruïnes van machtige forten die met hun logge vormen het landschap beheersen. Berlanga, Gormaz, Peñaranda, Peñafiel, in de kleur van de droge grond liggen ze daar nog steeds breeduit en dreigend op de lage heuvels die door het landschap golven. Ontmantelde, lege hulzen, de machtige karkassen van uitgestorven dieren, zo heersen ze boven het kale land en de lage, onaanzienlijke dorpen waar-

in kerken en kloosters de herinnering aan voorbije grootheid bewaren. In de gebeeldhouwde kalligrafie van de bouwstijl roepen ze de gedachte aan verdwenen Arabische heersers op. Hier is de tijd werkelijk gesmolten, en toen voorgoed gestold. De reiziger ziet de witte vlekken op de kaart steeds groter worden. Er is niets te vermelden, hij voelt zich verloren in een put van eeuwen, belaagd door ruïnes. De hete wind rolt met hem mee over de vlakke, en hij zal weinig mensen tegenkomen: Soria is de meest verlaten provincie van Spanje, de mensen trekken er weg, er is niets te verdienen.

Ik vlucht voor de hitte in het klooster van Veruela. Het is alsof je de deur van de vlakke achter je dichtgooit en binnentreedt in een andere, koelere wereld. Eiken en cipressen, zacht geklok van water, geritsel van bladeren, schaduw. Er is niemand te zien, geen auto's van andere gasten, niets. In Italië lijkt het vaak of alle schatten zijn opgetast, het oog wordt dronken van het kijken, de grote hoorn des overvloeds wordt leeggestort, er is geen einde aan. In Spanje, en zeker in deze gebieden, zul je ervoor werken. Er moeten afstanden worden afgelegd, het moet veroverd worden. Het Spaanse karakter heeft iets monnikachtigs, zelfs in hun grote koningen zit een vleug van de anachoreet: Philips en Karel bouwden kloosters voor zichzelf en leefden tijdenlang met hun rug naar de wereld die ze moesten besturen. Wie veel door Spanje gereisd heeft, is eraan gewend en hoopt erop: midden in het niets een enclave, een oase, een ommuurde, fortachtige, naar binnen gekeerde plek, waar de stilte en de afwezigheid van anderen hardhandig huishoudt in de zielen. Hier is het niet anders. Ik ben onder alle kwartieren van het wapen van Ferdinand van Aragón en de eenvoudiger, gemijterde wapens van de aartsbisschop van Zaragoza en de abt van het klooster doorgelopen, sta op de binnenplaats en heb gebeld, maar er gebeurt niets. Ik wandel naar de wapens en tuur ernaar, maar ze betekenen niets meer. Ik zie iets, maar ik ben blind voor wat ik zie. Eens moeten mensen dit 'gelezen' hebben zoals ik een verkeersbord lees. Ik weet dat die kwartieren zijn familielijn duiden, dat ze spreken van paringen in afgelegen Spaanse kastelen die ridders en jonkvrou-

wen opleverden die allemaal, de lange rivieren van hun bloed afroeiend, samen in deze Ferdinand zijn aangekomen. Zoiets. Symbolen van macht en afkomst die wanhopig proberen mij een verhaal te vertellen in een taal die ik niet meer kan verstaan. Boven het wapen hangt een hoed met twintig kwasten, door twee minimale engelen vastgehouden zonder dat die inbreuk op de zwaarte-kracht hun al te veel moeite schijnt te kosten. Kardinaal of aartsbischop? Ik weet het niet meer. Ik sta daar en kijk en hoor hetzelfde wat de eerste bewoners in de twaalfde eeuw gehoord hebben. Ik ben geneigd – gewend aan zoveel meer lawaai dan zij ooit gekend hebben – dat gebrek aan geluid niets te noemen, maar als ik langer blijf, onderscheid ik al die nuances van niets, al die bijna niet bestaande geluiden, het verre zoemen van insecten, de trage vleugelslag van een koppel duiven, de wind in de populieren, die samen de stilte vormen.

Ik bel nog een keer en hoor voetstappen zonder haast, leer op steen. Een monnik doet open. Hij scheurt een kaartje af uit een boekje dat nog vol is en wijst met een vaag gebaar het klooster in: ga daar maar kijken. Hij gaat niet mee, hij zegt niets, op goed geluk dwaal ik wat rond. Tegen de laat-romaanse gevel van de kloosterkerk hangen, als pure versiering, wat ijle zuiltjes zonder voetstuk. Ze raken nergens aan, ze steunen niets en wijzen los naar beneden, naar de halfronde boog waardoor ik naar binnen ga. De koelte van de tuin ten opzichte van de hitte van het landschap, de koelte van de kerk ten opzichte van de koelte van de tuin: nu is het al bijna kou waar ik in rondga. De buitenmuren van een kerk verhinderen de buitenlucht, de gewone lucht, zijn gang te gaan. Ineens staat daar een arbitraire vorm van steen die ook de lucht die er nog in binnendringt van kwaliteit verandert. Dit is niet meer de lucht van tussen de populieren en de klavers, de lucht die heen en weer bewogen wordt met de wind, dit is kerklucht geworden, even onzichtbaar als die buiten, maar anders. Kerkvormige lucht, die de ruimte tussen de massieve zuilen vult en doodstil, als een afwezig element overeind staat tot aan de kruisbogen in het ruwe, van gro-

te stenen gemaakte gewelf. De kerk is leeg, de enorme zuilen rijzen zonder voetstuk recht uit de geplaveide grond, de stand van de zon gooit een vreemde, statische plas licht door de oculus ergens rechts in de kerk, een beetje spookachtig. Ik hoor me lopen. Deze ruimte vervormt niet alleen de lucht, maar ook het geluid van mijn stappen – het worden de stappen van iemand die in een kerk loopt. Zelfs als je van deze ervaringen aftrekt wat je zelf niet gelooft, blijft er nog altijd dat onweegbare dat andere mensen in deze ruimte wel geloven, en vooral geloofd hebben.

Je denkbeelden over architecturaal purisme, die toch zo sterk blijken te zijn als iemand een kantoorgebouw naast een grachtenhuis wil zetten, functioneren in dit soort ruimten niet. Vanbuiten is dit gebouw romaans, de kruisgewelven zijn gotisch, het graf van Don Lupo Marco is een renaissancistisch meesterwerk, de deur naar de sacristie is van een extreem opgetogen barok, maar het oog revolteert niet. Al die dolle barokengelen tegen de grove, ongelijke dertiende-eeuwse stenen omhoogwaaierend als een wildgroei van klimop vormen de doorgang naar een kapittelzaal in de zuiverste cisterciënzerstijl: laag, helder en stil. Omdat er niemand is probeer ik mijn stem even om te horen hoe die van de monniken moet klinken – de kleine gregoriaanse galm die ik durf te geven maakt een hoge, trillende omzwerfing tussen de muren en over de graven van de abten in de grond en komt dan weer ongeschonden bij me terug. In een van de muren bevindt zich het dertiende-eeuwse graf van de Heer van Aragón, Don Lope Jimenes. Hij ligt in de muur, tegen de muur, niet op zijn rug maar op zijn zij, zonder dat die merkwaardige stand iets aan de plooiën van zijn kleed verandert. Het jonge, bijna vrouwelijke gezicht rust op een stenen kussen, zijn linkerhand op zijn hart, zijn rechter houdt het gevest van het grote zwaard omvat. Twee griffioenachtige dieren waarvan er één een klein mensenhoofd tussen zijn roofvogelklauwen heeft, tillen hun koppen omhoog, hun bekken wijd open om een geluid voort te brengen. Je ziet het geluid, hoort het niet, maar door het zien hoor je het toch. Dat effect wordt bereikt door de stand van de bek-

ken, door de vorm van de holte zie je het geluid dat ze voortbrengen, een hoog en vreselijk janken. Iemand, ooit, moet erg verdrietig geweest zijn toen deze ridder stierf. Hij is niet minder dood dan wij op een dag zullen zijn, maar het verdriet daarover gaat nu al zeven eeuwen met dezelfde in steen gehakte intensiteit door.

Ik probeer me voor te stellen hoe het is als de kleine ruimte van deze kapittelzaal bevolkt is met monniken, maar het wezen van het claustrum is nu juist dat je er niet bij mag zijn: ik mag hier alleen rondlopen op de uren dat zij ergens anders zijn. Overal staan bordjes claustrum, slot, dat waar zij niet uit mogen en ik niet in. Om erbij te zijn zou ik de gelofte af moeten leggen om hier altijd te blijven, en dat gaat ver.

Er bestaat een schildering van Fouquet – uit de vijftiende eeuw – waarop de Heilige Bernardus, een van de stichters van de cisterciënzer orde, staat afgebeeld, prekend in net zo'n kapittelzaal als waarin ik nu sta. Helder licht valt door de romaanse ramen in de strenge ruimte, Bernardus staat voor een eenvoudige lezenaar, de monniken zitten langs de muren op stenen banken. Het bijzondere is niet dat die gebouwen er nog staan, maar dat een manier van leven die in de twaalfde eeuw een min of meer definitieve vorm heeft gekregen nog steeds intact is. En het begin is nog veel ouder. Al vóór Christus waren er in het Nabije Oosten mensen die van de wereld afgezonderd leefden, heremieten, kluizenaars, anachoreten. In de eerste eeuwen van het christendom bleef dat zo. Het is een faculteit van de ziel, een mogelijkheid van mensen om zich buiten de 'wereld' te plaatsen die ook in andere culturen en tijden bestaat en bestond.

De kloostertraditie in het Westen gaat terug tot de Heilige Antonius die tussen de derde en vierde eeuw kloostergemeenschappen leidde in de Egyptische woestijn, en tot de christelijke platonici in Alexandrië. Op dit punt in het verhaal (ik sta nog steeds in mijn koele Spaanse kapittelzaal) is het nodig even de ogen te sluiten en het CDA te vergeten: in de tijd waar ik het over heb zijn christenen een vurige, vervolgte sekte, een minderheid. Het is de tijd van het

(vaak begeerde) martelaarschap, van de fervente bekeringen, een periode waar moderne christenen nog wel eens naar willen hunkeren, omdat alles toen veel duidelijker en simpeler was, of leek. Pas in de vierde eeuw wordt het christendom de ‘officiële’ godsdienst. Mensen van allerlei rassen stromen toe, het wordt niet alleen mode, maar ook verstandig om christen te zijn, het bederf en de laksheid zetten in, en als reactie werden kleine, fervente gemeenschappen gevormd waarin het nu al niet meer zo nieuwe geloof zo zuiver mogelijk beleefd kon worden. Johannes Cassianus, geboren in de buurt van de Zwarte Zee, opgevoed in Syrië en Palestina, in het klooster getreden in Egypte – al deze dingen zijn ondenkbaar als je niet de toen nog steeds bestaande structuur van het Romeinse Rijk in de gaten houdt – sticht een van de eerste kloostergemeenschappen in de Provence, juist op het ogenblik dat de Germaanse stammen het Romeinse imperium vanuit het noorden binnenvallen. Wat hij in Syrië en Egypte geleerd heeft, vertelt hij nu aan het Westen – zijn geschriften over het contemplatieve (beschouwende) leven werden in elk middeleeuws klooster gelezen, ideeën die in de strenge verlatenheid van de woestijn ontstaan waren, vonden hun weg naar andere, vruchtbaarder streken, en iets van het woestijnachtige is altijd blijven hangen – misschien wel nergens heviger dan in Spanje, dat nu eenmaal nooit echt bij Europa gehoord heeft.

Basilus, Hiëronymus, Augustinus van Hippo, allemaal hebben ze hun plaats in de geschiedenis van het kloosterwezen, maar de man die voor alle komende eeuwen in principe de regels vastlegde was Benedictus van Nursia. De brand die in deze levens woedde is voor een twintigste-eeuwer nauwelijks meer voor te stellen, maar het verhaal vertelt zichzelf. Benedictus (ca. 480-547?) ging als jonge man naar de bergachtige streek van de Abruzzes, waar hij in de buurt van de ruïnes van Nero’s paleis een grot vond waar hij jarenlang verbleef zonder dat iemand het wist, behalve een monnik uit een naburig klooster, Robertus, die hem een monnikskleed en eten gaf, alles in het verborgene. Nadat het geheim toch was uitgelekt, vroegen de monniken van het klooster hem om hun abt te

worden, maar zijn praktijk bleek voor hen te streng en ze probeerden hem te vergiften. Hij ging weer terug naar zijn grot, maar van alle kanten kwamen leerlingen naar hem toe, en hij vormde twaalf kloostergemeenschappen, elk van twaalf monniken. Zijn eigen abdij was die van Monte Cassino, die nu nog bestaat. Benedictus verwierp het extreme, fanatieke ascetisme dat uit het Nabije Oosten stamde, hij vond het niet nodig zijn monniken over de grens van het mogelijke heen te jagen. Wat er overbleef was nog streng genoeg: een gemeenschap waar je, als je eenmaal ingetreden was, voor altijd bleef, absolute gehoorzaamheid verschuldigd was aan de abt, zeer vroeg ging slapen en zeer vroeg opstond en op allerlei ogenblikken van de dag en de nacht opgeroepen werd om deel te nemen aan het *opus divinum*, het ‘goddelijk werk’, het vieren van de mis en het zingen van de getijden. De rest van de dag werd doorgebracht met werken en lezen. Vasten en onthouden was een essentieel onderdeel van het kloosterleven: de latere trappisten aten (eten) nooit vlees of vis. Gesproken werd er al evenmin, behalve als het nodig was of bij liturgie, prediking of kapittel. Voor de dagelijkse omgang bestond er een rudimentaire gebarentaal. Een ‘echte’ orde stichtte Benedictus niet – dat is een latere uitvinding. In zijn tijd waren de kloosters volstrekt autonome gemeenschappen, waarover de abt regeerde als een absolute vorst. Wel consulteerde hij de oudere monniken bij belangrijke beslissingen, maar zijn uiteindelijke woord was wet, en daartegen was geen beroep mogelijk. Behalve in Ierland, waar zich vanuit de tribale Keltische traditie een eigen kloosterwezen ontwikkelde onder Columbanus, werden de ideeën van Benedictus bepalend voor het Europese kloosterleven.

Een echte orde – en dat is dan nog maar een losse federatie van autonome abdijen – worden de benedictijnen pas in 910, bij de stichting van Cluny, de abdij die zo’n gigantische politieke en culturele invloed zou hebben in de daaropvolgende eeuwen. In het midden van de twaalfde eeuw waren er in heel Europa – tot in Polen en Schotland – meer dan driehonderd kloosters die direct of indirect

onder de invloed van Cluny stonden, en al die huizen waren onderworpen aan de abt van Cluny. Het liturgische gedeelte van de dag werd belangrijker, het zingen van de koorgebeden nam steeds meer tijd in beslag, de eenvoudige handenarbeid verdween, de religieuze verfijning nam toe, zowel in het gezang als in de bouw en de decoratie.

De reactie daarop kwam van Bernardus van Clairvaux. Met een dertigtal andere jonge mannen was hij ingetreden in het noodlijdende benedictijnenklooster van Cîteaux – waar de naam cisterciënzers vandaan komt. Wat hij wilde, was een terugkeer naar de oerregel van Benedictus van Nursia. Het liturgische gedeelte werd teruggedrongen, alle overdreven ornamentiek verworpen, en door zijn invloed ontstond de cisterciënzerstijl, ruw, robuust, simpel, nobel. Wie het benedictijner klooster van Oosterhout en het trappistenklooster van de Achelse Kluis beneden Valkenswaard bezoekt, merkt nog altijd het verschil. Trappisten zijn een latere, strenge variant op de cisterciënzers en het leven is er boerser en ruwer. De benedictijnen zijn een meer aristocratische orde, intellectueler, verfijnder. Zelfs mijn ongeoefende oren haalden de ene benedictijn die te gast was bij de trappisten er meteen uit: dat geluid leek net iets ijler, schallender dan dat van die andere stemmen. Hij gebruikte zijn handen niet op het land of in de bierbrouwerij maar om mijters te borduren. Het vreemdste in dit hele verhaal vind ik de werking van de tijd erin: dat de geschiedenis die ik hier in honderd regels verteld heb nog steeds geldig is – dat al die veranderingen en varianten die hier zo makkelijk worden opgesomd in werkelijkheid honderden jaren in beslag namen – en dat de essentie hetzelfde gebleven is, zodat nu, net als toen en ooit, uit de verte weer dat geluid nadert van leer op steen, de gastenpater die mij komt zeggen dat mijn tijd op is. Hij draagt nog steeds het kleed dat zijn ordebroeders bijna duizend jaar geleden al droegen, witte pij, zwart scapulier erover. De tijdmachine bestaat echt: in een capsule ben ik, tegen dood en onheil beschermd, omlaaggelaten in de diepten van de voor altijd verdwenen middeleeuwen. Waar ik nu

ben duren ze nog altijd voort, als in een reïncultuur bestaat deze vorm van leven nog altijd in deze, nu al weer de twintigste eeuw. Straks zal ik daar weer aankomen, een vreemdeling rijdend in een auto door het land van Aragón.

(1981)